

LA COMARCALITZACIO DE LES TERRES CATALANES *

Marc-Aureli Vila¹

RESUM: *La comarcalització de les terres catalanes.*

L'ordenament del territori del principat de Catalunya ha estat preocupació constant dels catalans. Sobretot d'ençà l'any 1716 quan Felip V va imposar la divisió del territori en "corregimientos" a semblança del regne de Castella. A Catalunya ha estat una qüestió molt sentida que el seu territori nacional fos ordenat politico-administrativament d'acord amb criteris científics. Aquest assaig tracta, en síntesi, de la història d'aquest procés i de la situació actual.

PARAULES CLAU: *Comarca, ordenament territorial, Catalunya.*

ABSTRACT: *The land division of Catalonia*

The regional planning of the principality of Catalonia has been a constant source of preoccupation to the Catalan people. Especially since the year 1716 when Philip V imposed the division of the territory into "corregimientos" similar to those of the kingdom of Castilla. It has been a painful question for Catalonia that her national territory could be divided politically and administratively in accordance with scientific criteria. This essay treats the history of this process and the present situation in synthesis.

KEY WORDS: *County, Regional planning, Catalonia*

---

* Conferència pronunciada al Departament de Ciències de la Terra (Geografia i Geologia) de la Universitat de les Illes Balears a la tardor del curs 1989-90.

1. Nascut a Gràcia (Barcelona) el 17 de Gener de 1908. Fill del geògraf català Pau Vila. Mestre, llicenciat en Dret i geògraf. Estudis a l'Escola d'Administració Pública de la Generalitat de Catalunya (1933). Funcionari del Consell de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Exiliat del 1939 al 1978. Professor a la Universitat Central de Veneçuela del 1944 al 1971. Professor a la Universitat Catòlica "Andrés Bello" de Caracas. Delegat a Veneçuela de la Generalitat de Catalunya. Diputat al Parlament de Catalunya (ERC) durant la segona legislatura. Membre fundador de la Societat Catalana de Geografia. Autor de 74 llibres i 36 opuscles.

Permeteu-nos que abans de començar a parlar del tema escollit, manifestar el nostre agraïment per la invitació que ens ha estat feta de parlar en aquesta Universitat de les Illes Balears, tocant un tema d'índole geogràfica i d'índole jurídica com és l'ordenament territorial del Principat de Catalunya. Tots aquells que hem portat durant molts d'anys vida universitària quan tornem, només que sigui per temps breu, a posar-nos en contacte amb l'ambient universitari per abusar de la confiança i benevolença dels qui ens escolten i tracten de suportar un esbós de conferència, és quelcom que s'ha de regraciar i que nosaltres regraciem.

En els primers anys de la dècada dels 30 d'aquest segle que se'ns va de les mans, s'iniciaren oficialment al Principat els treballs previs que sempre es requereixen per a establir una legislació, tant més tractant-se d'una legislació que emmarca l'ordenament polític-administratiu d'un país. Aquests treballs foren encomanats a una Ponència expressament designada pel president de la Generalitat, Francesc Macià. Les conclusions a que la Ponència havia d'arribar, contindrien el nombre i el nom —així com les capital— de les comarques que donarien una altra imatge al mapa de Catalunya. Des del primer moment de la instal·lació de la Ponència, es feu evident l'existència de diversitat de criteris entre els ciutadans i en forma més mesurada i amb millor afinament pel que feia als conceptes, entre els qui de sempre i no simplement motivats per les circumstàncies del moment, se n'havien manifestat obertament a favor de substituir la divisió provincial del tot desacreditada i que esquarterava el país, per una divisió territorial fonamentada en la comarca.

Veritat és que en cap moment de la història de la nació catalana, la comarca havia gaudit de personalitat polític-administrativa; en evident contrast amb el fet constant i innegable que les comarques corresponien en gran mesura, a la rica diversitat de característiques i circumstàncies geogràfiques que havien bressolat l'articulació i la dinàmica de l'economia catalana i els sentiments patriòtics de la ciutadania.

La Generalitat de Catalunya durant els anys que anaren del 1931 al 1936, tractà de dotar el país d'un ordenament territorial fet a la mida i pel servei que requeria Catalunya; i havia iniciat el procés de demarcació del territori amb el pensament posat en les comarques que integraven el mosaic territorial i que gaudien de prou notòria identitat. Les comarques, un cop oficialitzades, haurien de devenir els ens englobadors dels municipis que les constituïen i que tanta personalitat tenien i tenen en la dinàmica nacional.

Amb la valorització de les comarques no s'intentava res; únicament que dotant-les de personalitat jurídica

s'iniciava el modern ordenament territorial del país. Arribar a aquesta modernització es feia necessari; i el treball que s'hi esmerçés constituïria una bona inversió pel país.

La comarca a Catalunya

Hem arribat al moment d'encetar el tema i conseqüentment és obligat entrar de ple en el seu contingut. Tractarem de limitar-nos als temps més contemporanis i a aquells que estem vivint per tot el que fa referència a l'ordenament territorial del Principat. Prou que voldríem poder-nos referir a un nou i més funcional ordenament polític-administratiu dels conjunt dels Països Catalans. Es un treball en el que hom haurà de treballar en un futur proper si és que prenem en consideració que estem vivint una època en la qual, les innovacions polítiques d'un contingut o tendència democràtica prou que sembla que s'estigui imposant en la consciència dels pobles.

A ben segur que un estudi d'aquesta mena en els Països Catalans i a diferència d'altres nacions integradores de l'Estat espanyol, ens conduiria a verificar el pes que poden adquirir en el conjunt de les nacions d'Europa —ja no escau massa referir-se únicament a les d'Europa occidental—, els pobles que ocupen les vessants occidentals de la Mediterrània. Aquests pobles, els nostres, estan íntimament relacionats entre ells per la llengua, la idiosincràcia i pels esdeveniments històrics que han conviscut. Si encara no han adquirit plena consciència de la possibilitat que tenen de comprometre's en una integració estatal pròpia, sí que guarden el constant record d'haver constituït per segles estats sobirans formant el que avui denominem una estructura confederal.

Una característica que singularitza els Països Catalans en matèria dels seus respectius ordenaments territorials, és el suport que proporciona el tenir els seus naturals i no obstant la forana imposició de la divisió en províncies la clara percepció, de que els respectius territoris posseeixen una divisió geogràfica tangible apuntalada amb fermesa en la geografia física i en la història. La ciutadania d'aquests països és plenament conscient que són gent de comarca—ens referim, és clar, a la ciutadania autòctona—; i tractant-se de nacionals de vida totalment urbana, de les arrels comarcals dels seus progenitors.

Les comarques són vives en la Catalunya Nord o Continental sota administració francesa; ho són en el Principat, com també en el País Valencià en la Península; i no cal dir que ací, a les Illes. Cada una de les illes Baleariques i de les Pitiüses constitueix una unitat territorial i humana perfectament definida; i en el cas de l'illa major, la de Mallorca, per la seva superfície i amb pronunciat relleu que contrasta amb les terres baixes, se'ns presenta com la suma d'uns paisatges geogràfics amb identitat inconfundible. Els geògrafs illencs prou que ens en parlen.

El sistema d'organització provincial del 1833 ens ha estat imposat metòdicament i ininterrompudament al larg de més d'un segle i mig; i en són encara testimonis persistents, els governadors civils i les Diputacions; com també les delegacions provincials dels ministeris d'un Estat que actuen des de l'epicentre de la península. Però l'arma que més s'ha utilitzat per imposar la provincialització dels nostres respectius països, ha estat l'escola on ensems que es feia per manera d'imposar una llengua forana, es deixava de cantó la història nacional substituint-la per una història estatal centralitzada en la Corona de Castella i LLeó; i es posava els escolars d'esquena a la realitat geogràfica i social de la que formaven part.

El provincialisme se segueix aplicant a plenitud tant ara com abans; malgrat els migrats règims autonòmics els quals ni tans sols, tenen la plena capacitat d'absorbir d'acord amb l'ordenament propi de cada comunitat autònoma, les atribucions de caràcter provincial que persisteixen en llurs territoris. És absurd — i l'absurd pot assolir categoria de norma constitucional — l'establiment d'unes comunitats autònomes que pel que fa determinats camps de l'administració pública, els manegen més com a serveis delegats que no pas com a serveis de la seva exclusiva dependència. Al perpetuar-se el sistema provincial amb el seu contingut d'anacronismes i dependència referent al govern epicentral peninsular, comporta una incomprensible duplicitat de serveis i burocràcia. Aquesta duplicitat incrementa un no dir el cost de les finances públiques sense que millori res en la vida ciutadana. Els nostres països estan immersos en aquesta constant contradicció.

En el Principat, la desaparició de la divisió provincial que ens fou imposada el 1833, ha estat un desig permanent.

La població autòctona, més la que està seriosament integrada al país, en tot moment i sempre ha estat així, es refereixen a les comarques. Els antecedents es troben en les grans cròniques dels segles XIII i XIV. El comte-rei Jaume I en el Llibre dels Feits, la seva Crònica, fa esment de diverses comarques catalanes. Ara, a punt de començar el segle XXI, les mateixes denominacions persisteixen en el parlar de cada dia.

Resulta d'allò més interessant llegir l'obra dels poetes dels Països Catalans de 1833 ençà, com també el cançoner del nostre folklore nacional tant ric i d'un contingut tant antic, per a veure que poetes i cançons fan referència sovint a les comarques; en canvi, en cap moment es poetitza o es canta la província. Per alguna cosa serà.

Aquells que treballen seriosament la dinàmica econòmica tracten de fer la seva feina evitant el sometre's a la divisió provincial bo i cercant l'evidència i l'explicació dels fenòmens socio-econòmics, considerant els paisatges geoeconòmics; car són aquests els qui proporcionen l'autenticitat científica als treballs.

L'elaboració de les sèries estadístiques tant les demogràfiques com les de caràcter econòmic i no cal dir que també les relacionades amb la meteorologia, s'han d'elaborar si es desitja que tinguin un seriós nivell científic i eficiència divulgativa, partint de circumscripcions geogràfiques i geoeconòmiques amb plena identitat com és el cas de les comarques a les terres catalanes peninsulars i de les illes. Fer estadística amb base a les províncies, és absurd car es tracta d'una feina feta amb la mancança del fonament que representa la relació paisatge-societat.

Tot el que hem dit fins ara ha pesat i pesa en la vida dels catalans autòctons i de tots aquells que s'han immergit en el país. Quan el que hem expressat és absorbit pels catalans que ho són de residència, resulta lícit afirmar que aquests s'han identificat verament amb el país; o sigui amb el territori i amb la societat que hi està arrelada.

Els immigrants que se senten atrets per les realitats del país que els acull —en tenim l'experiència personal com exilats que hem estat—, comencen per sentir que pertanyen a un municipi: el municipi on han fixat la seva residència; més tard a un paisatge geogràfic es tracti d'una comarca o d'una regió natural. Aquestes dues percepcions condueixen a l'antic immigrant a compenetrar-se amb la nació.

Quan els immigrants espanyols arriben a terres de parla catalana els plau i és ben lògic, parlar de la localitat i de la província d'on procedeixen. Aquesta manifestació de provincialitat tan reblada en ells fa que els costi comprendre que els catalans no se senten vinculats socialment a "una de las cuatro provincias catalanas", i sí a la respectiva comarca i a la nació catalana. No tarden, però, els nou vinguts a adonar-se que la divisió provincial, quan menys a Catalunya, és una divisió divorciada de la geografia i de la idiosincràsia catalana. Són els fills d'aquests immigrants els qui "descobreixen" les comarques com una realitat permanentment sentida pels catalans no deformats per accions polítiques de la intensitat de la dictadura franquista. Aquest "descobriment" certament molt positiu, permet que trobin un escenari de dimensions humanes i d'un entrellat socio-econòmic del qual i en forma plena, passen a formar-ne part.

L'aplicació que es fa a l'Estat espanyol de l'estructura en províncies, està relacionada amb una política concordant amb els orígens de l'Estat; uns orígens que no foren establerts per la voluntat i els pactes entre nacions i sí a través de la imposició de les armes. Es tracta d'una política eminentment centralista i en evident contradicció amb l'existència de les "nacionalitats i regions" que expressa la vigent Constitució. És possible i preferim creure-ho així, que al redactar-se aquest text constitucional ningú es donà compte de l'anomalia.

La referència que es fa en la Constitució de nacionalitats i regions constitueix l'acceptació de dues menes de realitats territorials certament ben diferents. El terme regió correspon a la geografia física encara que pot prendre una connotació político-administrativa; i és un terme que es pot aplicar a un territori sigui o no habitat. En tot cas i sempre, indica que és part integrant d'una unitat geogràfica molt més extensa.

El terme nacionalitat és equivalent al de nació. S'aplica, sense possibilitat de separar ambdós conceptes, a un territori determinat i a la població que l'habita partint del fet que aquesta població constitueix una col·lectivitat posseïdora d'antigues arrels, amb formes i expressions pròpies de les quals l'idioma en pot ser una; i en especial, la voluntat de voler existir i persistir malgrat estigui sotmesa —o hagi estat sotmesa—, a accions foranes dirigides a provocar la seva despersonalització nacional. Tota nació o nacionalitat sigui o no independent, té el dret a l'autodeterminació; car es tracta d'un dret que per la seva condició de principi natural no cal que figuri en forma expressa en cap ordenament jurídic internacional o constitucional d'un Estat.

Posicions en matèria de divisió territorial

Diverses poden ésser les posicions a considerar o a prendre en compte en matèria de divisió territorial car poden, en certes situacions, estar molt condicionades pels esdeveniments polítics o per unes determinades conjuntures socio-econòmic. Els estudiosos i els promotors de la legislació a discutir i a promulgar quan fa referència a l'ordenament territorial d'un país, solen entrar en controvèrsia tant pel que fa al graonament o estratificació dels ens públics a reconèixer i a constituir, com a les atribucions i competències político-administratives de cada graó o estrat. No ens és possible detenir-nos en aquests aspectes, no obstant, la gran importància que poden adquirir. Sí que direm que es tracta d'aspectes que els polítics responsables del seu comès, conceptuen que són d'interès.

Referent a la perspectiva que s'ha comentat d'afegir que potser amb excessiva freqüència i a vegades amb porfídiosa insistència, es fan intervenir en la polèmica posicions partidistes del moment; unes posicions que haurien d'evitar que poguessin desfigurar el nivell científic que ha de regir tot projecte d'ordenament territorial.

Una de les pretensions que pot immiscuir-se en el treball dels estudiosos és l'aspecte electoral. Sense expressar-ho obertament, el pensament del legislador influit pel joc electoral, pot pressionar cercant que l'ordenament territorial que es projecti prengui la consideració les tendències partidistes manifestades en recents comicis, fent per manera que la divisió

territorial concordi amb aquesta expressió de voluntat de l'electorat. Deixant a part la manca d'ètica d'aquesta pretensió, bé pot resultar que en poc temps, el vot majoritari canviï d'orientació en evident enfonsament de les esperances electorals dels promotors. Aquest fenomen, que no és, ni molt menys, insòlit i prou que es veu en els actuals temps i a diversos països d'Europa. Com exemple que correspon a un pròxim passat, n'hi ha prou en revisar les eleccions angleses; i referent a França, el comportament electoral en els municipis que rodegen París.

Una altra positura a considerar és la que cerca que l'Ordenament territorial s'estableixi amb suport de l'actual distribució de la població en relació a les grans agrupacions industrials o referent a altres activitats econòmiques concentradores de població com són les mineres.

Creim que tot ordenament territorial projectat o proposat, cal que repongui a una predisposició amb un contingut d'alta responsabilitat política nacional dirigida al mateix temps, a una més funcional i digna distribució de la població i de les activitats industrials —en el cas de les mineres, la posició a adoptar ha de preveure l'exhauriment del mineral—, per tal de facilitar el desenvolupament dels sectors territorials més deprimits i dels grups socials més marginats.

Els geògrafs cridats a intervenir en el plantejament de l'ordenament territorial com també els sociòlegs, els economistes, els urbanistes i els professionals d'altres activitats sense oblidar els juristes abocats a les branques del dret polític i del dret administratiu, han de treballar prenent en compte la legislació vigent però amb la mentalitat oberta a la situació present i de cara al futur; un futur que ha de millorar les condicions socials tant pel que fa a l'individu com a la col·lectivitat.

Tots aquests professionals han de considerar que llur intervenció s'ha de dirigir a corregir les tendències negatives del poblament actual donat que al donar-les per bones, agreugen, cada vegada més, les situacions deshumanitzades que es viuen en moltes de les concentracions urbanes i especialment, en les àrees metropolitanes. També han de prendre en consideració la conflictivitat ciutadana que s'agreuja en les concentracions urbanes i que esdevé patent en la presentació dels serveis públics: transports, eliminació de residus, seguretat ciutadana, etc.

Antecedents de la divisió en comarques a Catalunya

El que s'intenta d'anunciar amb aquest encapçalament fou notícia d'actualitat dels del moment en el qual el sentiment nacional català inicià el seu desvetllament. Aquest desvetllament prengué formes diverses i tangibles en el segle XIX amb la fundació d'orfeons, corals i entitats excursionistes, amb la

publicació de textos històrics; amb el manifest propòsit de preservar la riquesa folklòrica; amb la creació d'ateneus i entitats literàries; amb la celebració dels Jocs Florals, etc. Coincidí amb el temps que prengué força la industrialització amb l'aprofitament de l'energia hidràulica i l'energia tèrmica procedent del carbó i amb tot que comportà de moviments socials amb un fort contingut de reivindicacions laborals. El procés d'industrialització havia produït una evident alteració en les tendències distributives de la població originant entre altres fenòmens, ingents concentracions humanes manifestament discrepants o si es vol, discordants amb referència a la població que prosseguia depenent de la tradicional economia agrària. Aquesta economia en temps del seu predomini, havia permès una més regular distribució de la població. Amb la industrialització, moltes comarques varen veure canviar la seva dinàmica econòmica i les característiques demogràfiques sense que per això perdessin llur fisonomia, donat que el condicionament geogràfic persistia. Els ambients geogràfics no han sofert capgiraments manifestos fins a tant que les concentracions urbanes generadores de ciutats macrocefàliques ho han fet possible.

Les comarques naturals i preguem que se'ns permeti fer l'afirmació que anem a exposar, foren un "invent" de la naturalesa a través de la geografia i de la geologia. Fou a partir de l'existència de comarques naturals que a Catalunya sorgiren les comarques amb contingut socio-econòmic. L'existència d'aquestes darrerres fa necessari, per tal de procedir al seu ordenament, que se'ls reconeixi una personalitat jurídica, amb la forma d'una personalitat político-administrativa. Amb aquesta asseveració no es vol pas afirmar que tota comarca natural ha d'esdevenir o ha esdevingut en l'actual ordenament del territori de Catalunya, una comarca político-administrativa; ni tampoc que s'hagi, forçosament, de produir l'absoluta identitat entre els límits que els geògrafs consideren que pertocquen a una comarca natural, amb els límits que s'han adoptat per a una comarca político-administrativa.

Hen senyalat que entre la comarca natural i la comarca político-administrativa es generà la comarca socio-econòmica com a lògic resultat de la presència i l'acció de l'home en la comarca natural. Fent un parangó entre les tres menes de comarques esmentades i l'ésser humà, direm que la comarca natural correspon a la personalitat biològica; la comarca socio-econòmica a l'individu productor i consumidor de béns econòmics i subjecte actiu en els sistemes de la vida col·lectiva. La comarca político-administrativa correspon a la persona en la seva qualitat d'ens jurídic capbussat en la xarxa de la res pública.

Fou un historiador, Antoni Aulèstia i Pijoan (1849-1908) qui en la seva *Història de Catalunya*

que llegíem en la nostra adolescència i quina primera edició fou la de 1887, qui primer manifestà el seu criteri referent a les comarques integradores del territori català. Ell mateix era un home de comarca car era fill de Reus, la capital del Baix Camp. D'altres seguiren per aquest camí sovint influenciats per les respectives activitats professionals. Es tractés de l'actuació en el camp pedagògic en el cas de Joaquim Pla i Armengol o en l'agrari, tractant-se de Josep Ma. Rendé.

La comarca com a vector d'un possible ordenament político-administratiu i ensems amb un contingut socio-econòmic, es posà de manifest el 1892 a l'Assemblea de Manresa en la que s'aprovaren les Bases que prengueren el nom de la capital de la comarca del Bages. L'any 1897, convençut de que s'havia de fer un ús funcional de la comarca, el gran excursionista Esteve Suñol (1856-1913) proposà una divisió en comarques del territori català fent amb la seva aportació un pas important.

L'Assemblea del Separatisme Català reunida l'any 1928 a la ciutat cubana de l'Havana i que estigué presidida per Francesc Macià —era el temps de la dictadura espanyola del general Primo de Rivera— aprovà un projecte de Constitució catalana on s'esmentaven les comarques d'acord amb les quals s'hauria d'ordenar el territori català.

Entretant a Catalunya, a la Casa del Vallès de Barcelona, s'hi reunien diversos conferenciants per a tractar el tema de la divisió comarcal; i les intervencions foren recollides en un llibre. Pau Vila (1881-1990) fou un dels qui intervingueren en les discussions presentant una positiva suggerència relativa a la demarcació comarcal amb el seu treball *Una divisió de Catalunya en comarques*, que anava acompanyat del corresponent cartograma. Aquest estudi produí un fort impacte.

Quan es presentà l'oportunitat d'aplicar alguns dels punts del projecte de Constitució catalana de l'Havana fou amb l'instal·lació de la Generalitat restaurada l'abril de 1931. Amb la desaparició de les Diputacions provincials, s'imposava un nou ordenament territorial i el president de la Generalitat Francesc Macià designà una ponència d'experts per a que realitzés l'estudi de la divisió territorial a establir i com a conclusió, es presentés una proposta de demarcació en comarques i vegueries. Aquestes últimes que més endavant rebrien la denominació de regions, havien de reunir diverses comarques a efectes de la prestació de determinats serveis de la Generalitat.

Es tractava fixar a priori, una divisió territorial i no precisament, un ordenament territorial amb l'establiment de les normes que haurien de regir l'administració interna de les comarques i vegueries i ensems es deurién d'especificar competències i atribucions.

La Ponència, en un començament, treballà prenent en consideració les propostes de divisió territorial que amb base a les comarques, diversos estudiosos havien fet. Això portà a inquirir el parer dels municipis referent a la comarca que consideraven que els corresponia; i que precisessin a quin mercat tradicional del país solien concòrrer els seus veïns. Aquesta darrera pregunta fou molt important per tractar-se d'una anàlisi de la dinàmica mercantil donat que es prenién en consideració aquells mercats on compradors i venedors, realitzaven llurs transaccions sense cap dificultat pel que feia als obligats trasllats en l'espai d'una jornada.

Fou l'enquesta referent els mercats que permeté establir i per tant dissenyar, el mapa dels mercats tradicionals de Catalunya amb llurs corresponents àrees o òrbites d'influència. S'havia fet un treball fonamentalment científic.

Cada àrea o òrbita d'importància configurarà una comarca en la quals els aspectes geofísics i els socioeconòmics si bé no es confonien territorialment del tot, sí que manifestaven l'existència d'estreta relació que es produïa entre ambdós aspectes.

Els noms que reberen les comarques i en la seva gran majoria, corresponien a denominacions tradicionals amb antiguitat de segles. En total s'establiren 36 comarques. S'ha d'acceptar que en algun cas es propiciaren solucions que no foren les més ajustades. No obstant, s'obtingué que els qui treballaren per fer possible aquesta divisió en comarques, acceptessin en el seu fur intern que al discutir-se la Proposta de Llei de la divisió territorial al Parlament de Catalunya i més tard amb la posterior aplicació del text aprovat, s'haurien d'afinar límits i àdhuc, potser, propugnar la instal·lació de noves comarques. Era una postura mental que ens fou donat de conèixer i que cal senyalar.

Hem parlat amb coneixement de causa i com a testimonis de la feina que es feu. La raó és ben simple. El vice-president de la Ponència —la presidència requeria per decret, a un conseller—, fou el nostre pare el geògraf Pau Vila; en tant que la secretaria i el gros tràfec que comportà, estigué a càrrec del que fou un gran investigador i divulgador dels antecedents demogràfics de Catalunya, en Josep Iglèsies i Fort. Dissortadament cap dels dos pogué arribar a vuere com en la dècada dels vuitanta, la segona legislatura del Parlament de Catalunya aprovava per Llei, l'ordenament territorial del Principat en comarques. Pau Vila havia mort el 1980 i en Josep Iglèsies ens va deixar el 1986. La Llei que s'ha esmentat fou promulgada el 1987 i les comarques que hi figuraven eren les 36 de la divisió territorial dels anys 1931-1932. L'any 1988 i per una Llei, a les 36 comarques foren afegides 3 més.

Fent camí enrere cal dir que la divisió territorial de 1931-1932 no arribà a ser discutida al Parlament

pels dramàtics aconteixements de la vida política d'aquells anys. També es pot dir que a finals de 1936, fou decretada l'aplicació de l'esmentada divisió. Estàvem en guerra. Els revoltats contra la República, la democràcia i Catalunya, anularen aquesta disposició legal a l'igual que totes aquelles que havien emanat de la Generalitat de Catalunya.

L'obra feta no es perdé. Poc a poc i tant a l'exili com a l'interior, els estudiosos i de forma més o menys declarada, feien ús en els seus treballs de la divisió territorial decretada el 1936; motivat a que corresponia a unes evidents realitats geogràfiques i humanes. La magnífica *Geografia de Catalunya* que dirigí de 1958 a 1968 amb plena responsabilitat i autoritat científica l'eminent geògraf o geòleg Lluís Solé i Sabarís, es feu d'acord amb la divisió territorial del 1936; amb alguna modificació que considerem que fou molt encertada. El nostre pare des de les terres d'expatriació de Colòmbia i Veneçuela, expatriació que es prolongà per a ell fins l'any 1962, trobà que les modificacions efectuades eren del tot correctes.

Establert a l'Estat Espanyol l'actual règim de frenada democràtica i àdhuc des d'abans quan ja es començava a intuir-se, sorgiren projectes per a establir de nou i de cap a peus començant de zero, la divisió territorial de Catalunya. Alguns del projectes eren realment curiosos i es fa difícil trobar-hi serioses consideracions que els recolzin. D'altres són certament interessants i en més d'un d'ells s'hi reflecteixen influències de treballs referents a la mateixa matèria que s'estaven aplicant o en projecte, a altres països europeus.

El treball en geografia comparada, en història comparada i en dret comparat, és feina delicada. Ens limitarem —el temps no dóna per a més— a fer algunes consideracions referents a la geografia comparada. Aportar com a possibles solucions per a establir l'organització territorial d'un país, el que s'està projectant o aplicant amb major o menor èxit en un altre, prescindint de les evidents diferències geofísiques —geomorfologia, hidrografia...—, no sembla pas que científicament es pugui acceptar. El que, per exemple, pot ser avinent per a Dinamarca o els Països Baixos de relleus poc perceptibles, no és fàcil que sigui escaient a Suïssa ni a Catalunya. El que pot ser acceptable a Anglaterra en matèria de divisió territorial, a ben segur que ho serà per a la veïna Escòcia. Els grans paisatges geogràfics i arreu, han condicionat la història, les formes culturals i les activitats socio-econòmiques. I això no s'ha d'oblidar.

A Catalunya, les grans unitats territorials —les comarques— gaudeixen d'evident personalitat i si bé es relacionen amb les perifèriques que sovint no presenten les mateixes característiques geofísiques, les realcions tradicionals han tingut molt que veure amb una fèrtil complementació d'activitats i

produccions econòmiques. Aquestes relacions contribuïren i contribueixen a configurar la personalitat històrica, cultural i política del Principat.

Durant el temps més que llarg que residirem en terres americanes i majorment a Veneçuela, varem poder treballar en el camp de la recerca i l'anàlisi de les manifestacions geoeconòmiques. Aquest feinejar ens portà a preparar l'obra *Zonificación Geoeconómica de Venezuela* en tres volums de text i un de cartogrames. La seva redacció ens permeté identificar- nos més encara amb aquell país.

La problemàtica geo-econòmica de cada un dels països americans és notoriament diferent i no es poden confrontar ni de lluny, amb els països d'altres continents. La metodologia a utilitzar amb vistes a analitzar i posar en rellevància les realitats socials i econòmiques i llur relació amb les de caràcter geogràfic, han d'ésser diferents en cada cas. És una experiència llargament viscuda i que creiem que no ens escau car no seria lícit, dissimular.

Simplificant en gran manera, hom podria dir que les coordenades geogràfiques per elles mateixes són prou condicionants com per a obligar els estudiosos a mostrar-se molt prudents a l'hora de fer geografia comparada.

La gènesi de la vigent legislació catalana en matèria territorial

Finida la guerra peninsular i illenca de 1936 a 1939, la controvèrsia i l'interés que havia desvetllat l'endagament de la divisió territorial del territori català, no restaren totalment preterides a l'interior del territori nacional ni en el silenci, pel que feia a l'exili. Es tractava d'una temàtica que feu córrer molts dits sobre el teclat de les màquines d'escriure. Si a l'exterior, a l'exili, fou preocupació d'expatriats de la categoria d'Antoni Rovira i Virgili i d'Humbert Torres, a l'interior i intentant trencar el silenci imposat, uns joves investigadors mostraren que es prenién amb seriosa consideració el tema a través de treballs d'alta qualitat: Joan Vilà i Valentí, Enric Lluch, Josep Maria Muntaner... A aquests noms i dintre la dècada dels anys setanta, s'hi afegiren i no pas únicament, estudiosos com Ernest Lluch, Manuel Ribas i Piera, Eugeni Giral, Joan Rebagliato, Lluís Solé i Sabarís, Carles Carreras i Verdaguer, Lluís Casassas, Antoni F. Tulla, Jordi Borja, Albert Serratosa, Joaquim Clusa... Ben aviat, d'altres com Dolors Batallés, Josep Mir i Bagó, Enric Argullol, Felip Tallada, Josep Maria Vilaseca i Marcet, Tomàs Aluja... aportaren materials de primera qualitat. D'altres investigadors qualificats treballaren monografies comarcals de temàtica diversa. La bibliografia obtinguda sumà centenars de títols.

Es tractava, freqüentment, d'autors d'una formació altra que la geogràfica, cosa la qual enriqué el bagatge

de coneixement i observacions amb aportacions guiades per punts de mira diferents. Cal recordar especialment, la tesi de doctorat del professor Tomàs Aluja d'una data tan recent com és la de desembre del 1983. Els mètodes de classificació i anàlisi factorial que aplica el doctor Aluja sobre un graf, permeté determinar els centres concentradors de serveis amb les corresponents òrbites d'influència dels equipaments municipals. El gràfic, un mapa obtingut gràcies a la meravella de l'electrònica al servei de la informàtica, fou tota una exposició alligonadora de la realitat i feu palès que aquelles viles i ciutats catalanes que pels anys 30 gaudien d'assenyalada importància pels seus mercats tradicionals, els anys 80 havien esdevingut amb escassíssimes excepcions, centres d'equipaments municipals amb acció en una òrbita d'influència ben semblant a la de les comarques dels anys 30.

Amb la instal·lació a Catalunya de la Generalitat, Generalitat que en el seu caràcter institucional no deixà d'existir ni d'actuar des de l'exili i a partir del 1939, es presentà una situació molt avinent que creiem que dissortadament, fou desaproveitada pel govern de les Institucions catalanes. El tort que es causà pel que fa a l'ordenament del territori català, fou el de no prescindir des de la primera etapa de la reinstauració de la Generalitat en territori nacional, com era factible fer-ho, de les Diputacions provincials fonent-les en la Generalitat de Catalunya. A l'any 1978, encara no s'havia promulgat a l'Estat espanyol la Constitució i la via estava lliure.

El president Josep Tarradellas no obstant que la Comissió Mixta Generalitat-Diputacions arribaren a acords definitius, no donà llum verda a la proposta del traspàs de serveis de les Diputacions a la Generalitat com proposava la Comissió. Aquest error el consideravem molt greu i en la seva oportunitat expressàrem el nostre criteri al President.

Amb un retard comprensible per part del Govern de la Generalitat estatutària, l'actual, entrà al Parlament català el projecte de Llei —de moment, el d'una Llei única— que feia referència a l'ordenament territorial del país.

L'actual Estatut d'autonomia d'un contingut polític molt restringit i del tot impropri per a una nació tant més si es considera que fou independent per segles, en el seu article 5è. esmenta les competències de la Generalitat pel que fa a l'ordenament del territori del Principat. Aquest Estatut entrà en vigència el 18 de desembre de 1979 i el Parlament Català entre en funcions el 10 d'abril de 1980. Doncs bé, transcorregué la primera legislatura sense cap novetat en la matèria i no fou fins avançada la segona legislatura, la de 1984-1988, que el Govern de la Generalitat introduí al Parlament el projecte de Llei que hem esmentat i que fou considerat poc viable, parlamentariament,

per part de la Ponència. Retirat aquest projecte de LLei, fou substituït per quatre altres projectes que tractaven, separadament, de les diverses esferes que corresponien a l'ordenament territorial del país. La Ponència parlamentària inicià el seu comès. Les discussions s'allargaren per uns deu mesos celebrant-se 35 sessions, la meitat de mig dia i l'altra meitat d'un dia sencer.

El llarg de tots els treballs de la Ponència, es feu evident la persistent inhibició per part dels representants del principal grup parlamentari de l'oposició. Considerem que aquesta posició que sens dubte responia a una evident intencionalitat política, afeblí certament i en gran mesura la possibilitat de millorar i àdhuc canviar, aspectes molt substancials dels projectes de LLei presentats pel Govern. Els representants dels altres grups parlamentaris, es veien enfrontats a una evident feblesa per a fer acceptar llurs esmenes i observacions. Creiem i ho manifestem francament que es perdé per part de tots una molt bona ocasió per a fer que les LLeis que finalment s'aprovaren per part d'una majoria parlamentària, fossin millor acceptades per la totalitat de la Cambra; i de retruc, més de bon veure per tot el país.

Això que hem expressat no correspon tant a la LLei que es refereix a les comarques, com a altres del bloc legislatiu.

La mateixa LLei temàtica comarcal i a molt breu temps, hagué de ser modificada creant-se tres noves comarques motivat al fet que dues d'elles havien experimentat un destacat desenvolupament socio-econòmic; i la tercera fou reconeguda legalment per raons relacionades amb la seva tendència demogràfica de retracció a rectificar amb mesures que prenguessin en compte el seu potencial econòmic, i motivacions geopolítiques.

S'ha d'estar conscient que l'actual divisió territorial del Principat ha de ser revisada. De primer per efectuar canvis mínims pel que es referiex a alguns poc municipis limítrofs de certes comarques. A la llarga i d'acord amb el procés socio-econòmic a mesurar al llarg dels anys, es requeriran canvis potser més substancials. No és de bon seny acceptar que un ordenament territorial per bo que es consideri, s'hagi de considerar intocable; que és el que s'ha pretès des del primer moment amb l'antigalla de la divisió en províncies d'aplicació a tot l'Estat des del 1833. Aquesta divisió tenia i conserva com finalitat principal, el fer desaparèixer la identitat de les nacions que foren integrades emprant la coerció armada.

Aspectes finals

S'experimenta en la posada en marxa de les LLeis que corresponen a l'ordenament territorial de Catalunya, una inexplicable dilació que motiva que la població no se senti, encara, prou compromesa; o,

com es diu ara, prou motivada, per aquesta legislació. La població autòctona que se sent netament catalana, accepta com a cosa pròpia l'ordenament territorial vigent; encara que part d'aquesta població consideri que la LLei pot ser millorada. Allò que no percep aquesta col·lectivitat en la mesura que caldria, és l'aplicació a fons de les normatives vigents. I prou que ho desitja.

En dos aspectes, la ronseria pel que fa a l'aplicació de les LLeis que tractem, és especialment remarcable donat que obstaculitza el normal procés en l'ordenament del país en comarques; el primer aspecte es refereix a que no s'ha establert —encara!— la sistematització territorial de mena supracomarcal com indica l'apartat primer de l'article 5è de l'Estatut. En segon terme, la inexplicable demora per part del Govern de Catalunya, en presentar al Parlament el projecte de LLei que s'ha de referir a les normatives corresponents als processos electorals a designar els diputats al Parlament de Catalunya. Aquest projecte de LLei quan sigui redactat, haurà de prendre en consideració la vigent legislació en matèria comarcal per tal que els ciutadans de totes i cada una de les comarques, se sentin més vinculats a la dinàmica parlamentària i al govern del país. Amb una llei electoral que respongués a aquesta orientació, es contribuiria en gran manera a facilitar el millor apropament de la població immigrada al dinamisme social de la comarca i, per tant, a la realitat de la nació catalana.

És una realitat que determinades comarques que colinden amb la del Barcelonès acompleixen fins a un cert punt amb la funció de comarca-dormitori.

Fins fa poc temps, únicament es parlava de ciutat-dormitori. Es tracta d'una situació que en l'aspecte social, no és la més desitjable i que requereix la intervenció d'una seriosa acció política —el menys partidista possible—, que tendeixi a desmuntar aquesta anòmala situació. Les persones que estan obligades a mobilitzar-se tots els dies laborables de la comarca on tenen la residència a una altra comarca d'urbanisme saturat, dilapiden bona part del seu temps sense profit ni intel·lectual ni material. El trasllat a llargues distàncies comporta una gens negligible despesa de transport i quasi sempre, una altra despesa considerable relacionada amb els àpats fets fora de casa.

La situació que s'ha presentat si bé no acostuma a preocupar els empresaris i alts executius dependents de l'anonimat de les grans anònimes, sí que és motiu de preocupació pels treballadors de tota mena que s'han de sotmetre a aquesta conjuntura enervant originada pel fet de no trobar habitacles a preus de compra o de lloguer econòmicament assumibles, en la comarca on treballen. Es tracta d'una problemàtica que no es soluciona ni amb autopistes, ni amb túnels ni amb trens de rodalies i sí, únicament, amb una

seriosa programació tant de les activitats i possibilitats laborals de cada comarca, com de la política a aplicar pel que fa als habitatges. En el cas de Catalunya, s'imposa una redistribució de les activitats econòmiques de producció començant pels complexos industrials que s'han anat instal·lant en diversos sectors del territori nacional. Si no es comença ara, en un futur la planificació serà molt més difícil i d'aplicació més onerosa. En bona consciència, creiem de més efectivitat per la bona marxa del país, una planificació político-social en aquest sentit que el que pugui representar l'organització, estructuració i celebració, com és el cas, d'uns Jocs Olímpics.

La capitalitat del país no hauria d'implicar l'obligada centralització de les activitats socials, econòmiques ni d'altra mena, en perjudici de la població

no capitalina. La centralització en la capital hauria de limitar-se a un ventall d'activitats humanes ben estudiat i certament molt limitat pel que es refereix a la instal·lació d'indústries. D'indústries n'hi ha que són implícitament de grans ciutats; però moltes d'altres —la majoria— han d'estar allunyades de les grans aglomeracions urbanes i el més distribuïdes possible per l'interior del país. Cada comarca haurà de reclamar la instal·lació en el seu territori d'aquelles indústries que es considerin més possibles de trobar-hi el seu destí. Tot és qüestió d'estudi i de planificació.

La política de l'ordenament territorial ha de tenir per principal finalitat, el constant fer per tal d'apropar-se el més possible a l'establiment d'un veritable equilibri econòmic i social que compregui tot Catalunya, i a ser possible, tots els Països Catalans.

Catalunya — 1937

92,0 × 85,0 cm

